

הכנס השנתי של פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה 2025 | תשפ"ה

תל חי, אוניברסיטה בהקמה | 16-17.9.2025 | כ"ג-כ"ד אלול תשפ"ה

חוברת תקצירי הכנס

כנס אף על פי כן 2

"מצפון תפתח הטובה"

תובנות מחקר ודרכי פעולה לחיזוק ושגשוג קיבוצי ויישובי הצפון

כנס מייסוד פורום החוקרים של הקיבוץ ותנועת העבודה,
מיזם הנגב המערבי והגליל ואגף חברה וקהילה של התנועה הקיבוצית

הערה: חוברת התקצירים כוללת רק את התקצירים שאורגנו ע"י פורום החוקרים.

תוכן עיניינים

4	רציונל מארגן לכנס השנתי
4	פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה
6	"מצפון תפתח הטובה": הקיבוצים כתבנית נוף אזור יו"ר: ד"ר מנחם טפול
6	פרופ' ענת קדרון בין אתוס לאומי לזיכרונות מקומיים: תודעת תל חי בקריית שמונה ובגליל העליון
6	אילת צביאל לעשות תרבות ביחד - חקר מקרה בקיבוץ מתרחב בגליל העליון
6	מיכל רייקין שותפות כאמצעי לריפוי אזורי ממשבר
7	חוסן, זכרון וזהות קיבוצית יו"ר: ד"ר פז אלניר
7	ד"ר אילנה מזרחי נאור 95% גן עדן ו- 5% גיהנום: סיפורי וותיקי קיבוצי העוטף בעקבות השבעה באוקטובר
7	ענת מרלא זכרון והנצחה כמחוללי זהות קיבוצית
8	ד"ר נימי לנגר אושר וחוסן בקיבוץ בראי החקיקה
8	רוח הקהילה הקיבוצית בעקבות השבעה באוקטובר יו"ר: נטע שפירא
8	פרופ' מיכל פלגי, אליאט אורחן דילמות של צדק בקיבוץ מפונה וקיבוץ מארח בעת מלחמה
9	ד"ר שלמה גץ, חנה גולדמברג חוסן קהילה ויכולת התאוששות של קיבוצים מפונים בגבול הצפון
9	ד"ר דורון נדיב, ד"ר יובל אשוש, ד"ר תמר לזר, אליאט אורחן רוח הקהילה, ומנהיגותה של גבורה, הקיבוץ בעיר הסואנת
10	"ספרים רבתי, ספרים": ספרים שיצאו ע"י חברי הפורום יו"ר: ד"ר אלון גן
10	ד"ר לילך נישטט לבנות יחד מחדש: סיפורו של יומן קיבוץ בוכנוולד
10	פרופ' אלי צור תמיד בשליחות: מרדכי בנטוב
11	ד"ר כפיר תאומים פרנקל אדום עולה, אדום יורד: כיצד נעלמו משחקי הפועל
11	מוקי צור "אף על פי כן": מברנר וגורדון ועד ימינו
11	קהילות עקורות, קהילות משתקמות: תקומה קיבוצית יו"ר: פרופ' אביבה חלמיש
11	ד"ר יהל קורלנדר, ד"ר אלכס זיבנברג, פרופ' זאביק גרינברג עסקים קטנים בקיבוצים במבחן המלחמה: הישרדות והתמודדות בתקופה של אי-ודאות
12	ד"ר אורלי גנני-דגן, פרופ' זאביק גרינברג, פרופ' ענת קדרון חיים על הגבול: פינוי והשארות, שיבה והיעדר שיבה בקיבוצי הצפון והדרום
12	ד"ר אלון פאוקר מקומו של הקיבוץ בבניית הבית הציוני השני
13	חוסן וסולידריות קיבוצית ובינקיבוצית יו"ר: פרופ' מאיר חזן
13	פרופ' זאביק גרינברג, פרופ' סיביל היילבורן מעורבות הדדית: קווים לדמותה של התעוררות ערכית וחברתית
13	ד"ר אלון גן "אף על פי כן" - "מתוך עולמות שבורים היא צומחת" - מיזם הנגב המערבי והגליל

יום 1 - שלישי 16.9.25 | כ"ג אלול תשפ"ה

התכנסות, הרשמה, כיבוד

9:00-10:00

----- מושבים מקבילים -----

10:00-11:30

חוסן, זיכרון וזהות קיבוצית	"מצפון תפתח הטובה": הקיבוצים כתבנית נוף אזורם	סדנת בניית נרטיב - אגף חברה וקהילה
יו"ר: ד"ר פז אלניר, מנכ"לית יד טבנקין	יו"ר: ד"ר מנחם טופל, יד טבנקין	
95% בן עדן ו- 5% גיהנום: סיפורי וותיקי קיבוצי העוטף בעקבות השבעה באוקטובר ד"ר אילנה מזרחי נאור, - המרכז האקדמי למשפט ועסקים זכרון והנצחה כמחוללי זהות קיבוצית - ענת מרלא, אוניברסיטת בן גוריון - חוסן הקיבוץ בראי החקיקה עו"ד ד"ר נימי לנגר	- קיבוצי הגליל העליון, אתוס תל חי, והפוליטיקה של הזיכרון המקומי - פרופ' ענת קדרון, תל חי אוניברסיטה בהקמה לעשות תרבות יחד - חקר מקרה בקיבוץ מתרחב בגליל העליון אילת צביאל, אוניברסיטת חיפה - שותפות כאמצעי לריפוי אזורי ממשבר מיכל רייקין, המכון למנהיגות אזורית	

הפסקה

11:30-11:45

ספרים רבותי ספרים - ספרים שיצאו ע"י חברי הפורום	רוח הקהילה הקיבוצית בעקבות השבעה באוקטובר	המשך סדנת בניית נרטיב - אגף חברה וקהילה
יו"ר: ד"ר אלון גן, פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה	יו"ר: נטע שפירא, המכון לחקר הקיבוץ	
- לבנות יחד מחדש: סיפורי של יומן קיבוץ בוכנוולד, לילך נישטט - תמיד בשליחות - מרדכי בנטוב, אלי צור - אדום עולה, אדום יורד: כיצד נעלמו משחקי 'הפועל' 1928 - 1995, כפיר תאומים פרנקל	- דילמות של צדק בקיבוץ מפונה וקיבוץ מארח בעת מלחמה פרופ' מיכל פלגי ואליאט אורחן, המכון לחקר הקיבוץ - חוסן קהילה ויכולת התאוששות של קיבוצים מפונים בגבול הצפון ד"ר שלמה גץ וחנה גולדמברג, המכון לחקר הקיבוץ - רוח הקהילה ומנהיגותה של גבורה: הקיבוץ בעיר הסואנת ד"ר יובל אשוש, ד"ר תמר לזר, אליאט אורחן וד"ר דורון נדיב, המכון לחקר הקיבוץ	

ארוחת צהריים

13:15-14:00

פתיחה וברכות

14:00-14:45

- נשיא המדינה, יצחק הרצוג
- יו"ר קק"ל, יפעת עובדיה-לוסקי
- מזכ"ל התנועה הקיבוצית, ליאור שמחה
- נשיא תל חי אוניברסיטה בהקמה, פרופ' אליעזר שלו
- מנכ"לית ביטוח חקלאי, פזית כהן
- מנכ"לית הביתה, סיגל מורן
- ראש המחלקה למפעלים ציוניים בהסתדרות הציונית העולמית, סילביו חוסקוביץ'

"אף על פי כן": מברנר וגורדון ועד ימינו

14:45-15:00

מוקי צור

החינוך כסדרן להתחדשות ותקומה: הצגת מחקר מנופי צמיחה מבוססי מחקר למערכת החינוך בקו העימות	15:00-16:15
• פרופ' עמרי ידלין, אוניברסיטת תל אביב • עו"ד יעל כפרי, אוניברסיטת תל אביב • ד"ר גדי ביאליק, סמינר הקיבוצים	
שיחה	
מנחה: נעה שחר פיצר, אגף חינוך בתנועה הקיבוצית	
• אייל רייז, סגן ראש מועצה אזורית מטה אשר • ד"ר אורית דגני דיניסמן, המועצה האזורית הגליל העליון • דבי ברא"ס, ראשת אגף חינוך בתנועה הקיבוצית	
הפסקה	16:15-16:30
מענים רגשיים: משיקום לצמיחה ושגשוג	16:30-17:00
• פרופ' מירב חן, דקאנית הפקולטה למדעי החברה והרוח, תל חי אוניברסיטה בהקמה • סיון גמליאל, מנהלת פרויקט אלומה • עדי רמות, מנהלת תחום בריאות ורווחה בתנועה הקיבוצית	
להוביל קהילה	17:05-17:35
מנחה: איילת הריס, ראשת אגף חברה וקהילה בתנועה הקיבוצית	
• פנינה בורנשטיין, מנהלת קהילה, כפר סאלד • רונית סטרולוביץ', מנהלת החינוך הבלתי-פורמלי, יפתח • מירון שיפר, מנהל קהילה, כפר מסריק	
רוח חדשה בגליל: קהילות מחנכים	17:35-18:05
מנחה: הדס שטיינר, משנה למנכ"לית ומנהלת פעילות בצפון, הביתה	
• ערן זוהר, מנכ"ל Basecamp • גיל זמיר, מנכ"ל מפלסי נתיב • רינה כהן, אשת חינוך ויזמית חברתית, ממייסדי ש"ש למבוגרים של אלול	
ארוחת ערב	18:05-19:00
ברכות ומופע	19:00-21:00
• אסף לנגלבן, ראש המועצה האזורית גליל עליון • משה דוידוביץ', ראש המועצה האזורית מטה אשר ויו"ר פורום קו העימות • "בין הקולות": אנשי הצפון מופע בהנחיית איילה מינקר	
לינה בבתי המלון באזור	21:00

יום 2 - רביעי 17.9.25 | כ"ד אלול תשפ"ה

התכנסות וכיבוד	8:30-9:00
הבית בקצה המדינה: הסיפור של חנייה במלחמת 7 באוקטובר	9:00-9:20
ניצן הורוביץ	
קהילות עקורות, קהילות משתקמות: תקומה קיבוצית	9:20-10:50
יו"ר: פרופ' אביבה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה	
- עסקים קטנים בקיבוצים במבחן המלחמה: הישרדות והתמודדות בתקופה של אי-ודאות - ד"ר יהל קורלנדר, תל חי אוניברסיטה בהקמה, ד"ר אלכס זיבנברג, תל חי אוניברסיטה בהקמה - פרופ' זאביק גרינברג, תל חי אוניברסיטה בהקמה - חיים על הגבול: פינוי והשארות, שיבה והיעדר שיבה בקיבוצי הצפון והדרום - ד"ר אורלי גנני-דגן, תל חי אוניברסיטה בהקמה, פרופ' זאביק גרינברג, המרכז לחקר המרחב הכפר, תל חי אוניברסיטה - בהקמה, פרופ' ענת קדרון, תל חי אוניברסיטה בהקמה - מקומו של הקיבוץ בבניית הבית הציוני השני - ד"ר אלון פאוקר, בית ברל	
הפסקה	10:50-11:10
המשימה: צפון	11:10-11:30
מנחה: ד"ר עומר עינב, מנהל יד יערי	
- סגן ליאור בר, מפקדת פלוגה במרחב מגל וחרב צפון ברשויות קו העימות בגליל המזרחי - סגן טל שרף, מפקדת מחלקה במרחב מגל וחרב צפון, קריית שמונה ומטולה - רב"ט ינון יונה, מש"ק תקומה במועצה אזורית גליל עליון	
בחזרה לתלם האחרון של יוסף טרומפלדור - החברה הישראלית מעבר לזהויות פוליטיות מדומיינות	11:30-11:50
ד"ר עמית עסיס, מנהל המכון לציונות והתיישבות בקק"ל	
חוסן וסולידריות קיבוצית ובינקיבוצית	11:50-12:40
יו"ר: פרופ' מאיר חזן, אוניברסיטת תל אביב	
- קווים לדמותה של התעוררות ערכית וחברתית - פרופ' זאביק גרינברג, תל חי אוניברסיטה בהקמה, ופרופ' סיביל היילברון, המכללה האקדמית כנרת "אף על פי כן, מתוך עולמות שבורים היא צומחת" - מיזם הנגב המערבי והגליל - ד"ר אלון גן, סמינר הקיבוצים ויד טבנקין	
מקושי לתקווה	12:40-13:10
סיון קלינגבייל, עורכת TheMarker, משוחחת עם מירב לשם גונן	
ארוחת צהריים	13:10-13:40
סיורים	13:40-16:30
מטולה ומנרה קריית שמונה ומשגב עם מטה אשר	
סיום	16:30

מנחים: הדס בן זיו סולניק, רכזת אזור גליל עליון של התנועה הקיבוצית ועובד בן זאב, מנהל קהילה בקיבוץ שמיר

רציונל מארגן לכנס השנתי

כמעט שנתיים לאחר אירועי השבעה באוקטובר 2023 ותחילת המלחמה בעזה ובצפון, מוצאים עצמם חברי קיבוצים רבים מתמודדים עם שכול, טראומה, כאב, זעם, פליטות ואין ספור סימני שאלה בנוגע לשיקום האישי, הקיבוצי, האזורי והלאומי.

חטופים (חיים ומתים), ביניהם חברי קיבוצים, עדיין נמצאים בשבי בעזה ואנו מייחלים לשובם הביתה במהרה. בתוך כל משבריה וגליה של מציאות טעונה ומורכבת זו, חזרו הקיבוצים לליבו של הקונצנזוס הישראלי, כמי שנושאים במשימות לאומיות, מיישבים את גבולות המדינה ומפעילים תנועה מאוחדת וקהילות חזקות, הכוללות קיבוצים מכונים וקיבוצים המארחים קיבוצים אחרים לתקופות ארוכות.

מיד לאחר השבעה באוקטובר הקימו מכוני המחקר הקיבוציים את מיזם הנגב המערבי והגליל (להלן הלינק, מוזמנים לראות את מכלול הפעילויות באתר זה: <https://www.kibbutz-story.com>, במטרה לנסות להקנות הד, מבע וניב לדילמות, לקשיים, לאתגרים ולדרכי ההתמודדות שעוברים הקיבוצים מאז השבעה באוקטובר.

את הכנס השנתי לפני שנה (תשפ"ד) הוחלט לקיים בדרום (שדרות) לשם הזדהות עם קיבוצי הנגב המערבי וישובי האזור.

את הכנס השנתי הנוכחי הוחלט לקיים בצפון (תל חי) לשם הזדהות עם קיבוצי הצפון וישובי האזור ולעסוק בעיקר (לא רק) בסוגיות, דילמות, תובנות מחקריות ודרכי פעולה לחיזוק ושגשוג קיבוצי וישובי הצפון.

קראנו לכנס "אף על פי כן 2" ("אף על פי כן 1" היה בשדרות בתשפ"ד), מכיוון שאנו, חוקרי תנועת העבודה והקיבוץ מבקשים לאמץ את המוטו של י.ח ברנר שהיה למעין דלק רעיוני שהניע לעשייה ויצירה מתוך קושי וכאב, או כדברי ברנר:

"דרוש [...] שילד בלב צעירינו ה"אף-על-פי-כן!" אותו האף על פי כן שצריך לבוא תמיד בסוף כל החשבונות השליליים... אף על פי כן! (מתוך: יוסף חיים ברנר, כתבים, כרך רביעי, עמ' 1622). "אף על פי כן", למרות תהומות הכאב, הכעס, והקושי בו אנו שרויים מאז השבת השחורה של השבעה באוקטובר 23, נבקש לבחון איך "מתוך עולמות שבורים היא צומחת".

פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה

פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה פועל כבר 15 שנים, לאור המטרות הבאות:

1. ליצור במת מחקר קבועה שתקיים חמישה מפגשים בשנה וכנס שנתי בן יומיים, בהם יציגו חוקרים את מחקריהם החדשים, תוך דיון ומתן משוב מחוקרים ותיקים ומעמיתים.
2. לטפח עתודה של חוקרים צעירים בתחומי המחקר של תנועת העבודה והקיבוץ.
3. ליצור מערך תקשורת "חי ופעיל" המהווה מקור מידע, קשר, התייעצות, בין החוקרים לבין עצמם ובין לבין מוסדות המחקר.
4. ליצור זיקה וקשר בין החוקרים ובין מוסדות המחקר.
5. ליצור ולפתח מיזמים מחקרניים משותפים בין המוסדות והחוקרים.

במהלך 15 השנים האחרונות קיימו עשרות מפגשי חוקרים בימי שישי ו-11 כנסים שנתיים. בנוסף למפגשים אלה, יזמנו מושבים בכנסים מטעם הפורום וחברי הפורום השתתפו בכנסים נוספים כגון: כנס מחקרי הגליל, כנס האגודה הישראלית לחקר החינוך, הקונגרס העולמי למדעי היהדות, כנס ICISA, AIS, ועוד.

במהלך שנת תשפ"ד התקיימו המפגשים הבאים:

מפגשי פורום החוקרים בשנת תשפ"ד 2024-2025

מס	תאריך	נושא המפגש	משתתפים
1	22.11.25	קיבוץ סמר - "כולם צ'יף" סרט ודיון על קיבוץ סמר עם במאי הסרט	חלק ראשון: הקרנת הסרט חלק שני: דיון על הסרט ועל קיבוץ סמר יו"ר: ד"ר אלון גן משתתפים: פרופ' אמיר הר-גיל - במאי הסרט עפר פרג - זווית מבט קולנועית דגנית איתמרי ויוסי אבנת - מראשוני קיבוץ סמר
2	24.1.26	הישוב הקהילתי	יו"ר: אורי הייטנר הצגת עיקרי המחקר: יהודה הראל מגיבים: פרופ' דוד ניומן ד"ר עזרא נשרי
3	21.3.26	"יומן קיבוץ בוכנוולד"	יו"ר: פרופ' אלי צור הצגת עיקרי המחקר - ד"ר לילך נישטט מגיבה: ד"ר נעמה שי"ק
4	23.5.26	היסטוריה של אהבה-הורית בקהילה קיבוצית	יו"ר: פרופ' לילך רוזנברג פרידמן הצגת עיקרי המחקר - ד"ר נמרוד בליך מגיבה - ד"ר תמה חלפין
5	27.6.26	מפגש תחקיר מועצה המועצה האזורית גליל עליון ועיצוב מרחבה 1980-1950	יו"ר: פרופ' אביבה חלמיש הצגת עיקרי המחקר - ד"ר עופר בהרל מגיב: פרופ' אמיר גולדשטיין

נחתום את השנה בכנס השנתי שלנו באוני' בהקמה תל חי - בתאריכים 16-17.9.25 | כ"ג - כ"ד אלול, תשפ"ה
אנו נערכים לקראת מפגשי יום שישי בשנת תשפ"ו, ומזמינים את כולכם לשלוח אלינו הצעות להצגת מחקר בהתהוות.
אנו שמחים ("אף על פי כן" ולמרות המצב הקשה) להגיש לכם את תכנית הכנס והתקצירים ומאחלים לכולנו כנס מוצלח!

בברכה,

חברי הוועדה האקדמית:

ד"ר אלון גן (יו"ר), ד"ר פז אלניר, פרופ' סיגל בן רפאל גלנטי

ד"ר שלמה גץ, פרופ' מאיר חזן, פרופ' אביבה חלמיש

ד"ר מנחם טופל, פרופ' מיכל פלג, ד"ר עומר עינב

פרופ' אלי צור, פרופ' לילך רוזנברג-פרידמן

”מצפון תפתח הטובה”: הקיבוצים כתבנית נוף אזור

יו”ר: ד”ר מנחם טפול

פרופ’ ענת קדרון | בין אתוס לאומי לזיכרונות מקומיים: תודעת תל חי בקריית שמונה ובגליל העליון

הזיכרון של פרשת תל-חי והאופן שבו עוצב למיתוס מכונן בחברה הישראלית נחקר עד כה בעיקר בהקשר של היחסים בין מיתוס ללאום. בהרצאה המוצעת אני מבקשת לפרק קשר מכליל זה, ולבחון את התפתחותו ועיצובו של הזיכרון במרחב הגיאוגרפי הסמוך לתל-חי – מן השנים שלאחר קום המדינה ועד ימינו. המבט המקומי מתמקד הן במכנה המשותף הגיאוגרפי, הן בהיבטים המבדילים בין קבוצות המשנה המתגוררות באזור. בכך, לצד התבוננות בהבניית המיתוס “מלמטה למעלה” – מן המקום אל הלאום – ההרצאה מבקשת להבחין גם בין זיכרון לאומי לבין זיכרונות מקומיים מובחנים.

בהתאם לכך, ההרצאה תעסוק ביחסי הגומלין שבין הזיכרון הלאומי המשנתה של הפרשה לבין הזיכרונות המקומיים בשתי קבוצות שונות החיות בסמוך למחוז הזיכרון ולאתר ההנצחה: מצד אחד החברה הקיבוצית בגליל העליון, ומנגד תושבי קריית שמונה. שתי הקבוצות חולקות מרחב משותף המתאפיין בקרבה לגבול ותחושת קרבה לאירוע, אך נבדלות במאפיינים דמוגרפיים וחברתיים.

אילת צביאל | לעשות תרבות ביחד - חקר מקרה בקיבוץ מתרחב בגליל העליון

כמנהלת תרבות בקיבוץ אני חוקרת את תופעת ה”קיבוץ המתרחב” – קיבוצים שקלטו אוכלוסיות מגוונות ומתמודדים עם שונות וזהויות רבות. בהרצאה אתמקד בשאלה כיצד עשייה תרבותית יכולה לגשר על פערים ולחזק תחושת שייכות, דרך הפריזמות של ויניקוט (being-doing) וארננדט (vita activa). שתי התפיסות משתלבות לכדי פעולה אקטיבית במרחב הציבורי, המייצרת זהות ושאיכות משותפת.

פעולה משותפת כזו איננה רק אמצעי לביצוע, אלא דרך לייסד קהילה, ליצור קשרים חדשים ולבנות משמעות משותפת.

כאשר העשייה התרבותית מתבצעת יחד, היא איננה רק טקסים, אירועים או חגים – אלא כלי מרכזי לבניית זהות קהילתית ולחיצוק החוסן, הן בשגרה והן בשעת חירום.

בהרצאה אציג חקר מקרה מקיבוץ מתרחב, שידגים כיצד רעיונות אלה מתממשים בפועל וכיצד הם מאפשרים לחשוב מחדש על תרבות ככוח מחבר.

מיכל רייקין | שותפות כאמצעי לריפוי אזורי ממשבר

במבט על תולדות היחסים בצפון ישראל, ולאור תמונת ההווה המורכבת, הולכת ומתבהרת ההבנה כי התמודדות עם אתגרי האזור – וגם מימוש הפוטנציאל שבו – מחייבים חשיבה אזורית חדשה. בהרצאה אציג את תפיסת “האזוריות החדשה”, שבבסיסה שיתופי פעולה בין-רשויות, חוצי מגזרים, המשלבים בין יוזמה מקומית, יכולת ביצוע אזורית ומדיניות ממשלתית תומכת.

נבחן מופעים שונים של שותפויות אזוריות מהשנים האחרונות בצפון הארץ, ונעמוד על תרומתן ליכולת לגבש תכניות צמיחה רב-ממדיות ולהביא ליישומן בפועל. במקביל, נדון גם בחסמים מבניים המקשים על מימוש אזורי אפקטיבי: ריבוי הרשויות, שלטון מרכזי ריכוזי, והעדרו של רובד ביניים עם סמכויות ותוקף לפעולה.

בשולי הדברים אציע לראות בצפון ישראל מעבדה חיה לאזוריות מתקדמת – מקום שבו אפשר וצריך לייצר מודלים של פעולה אזורית אפקטיבית, שיכולים לשמש דגם להשראה ולהטמעה באזורים אחרים במדינה.

חוסן, זכרון וזהות קיבוצית

יו"ר: ד"ר פז אלניר

ד"ר אילנה מזרחי נאור | 95% גן עדן ו-5% גיהנום: סיפורי וותיקי קיבוצי העוטף בעקבות השבעה

באוקטובר

הקיבוץ נתפס כגן עדן לילדים ולזקנים, אולם מה קורה כאשר גן העדן הזה הופך לגיהנום עלי אדמות? המאמר מתחקה אחרי חברי קיבוץ בני 75+ שקיבוציהם בעוטף נכבשו על ידי מחבלים, רבים מבני המשפחה וחבריהם נרצחו או נחטפו, בתייהם נבזזו ו/או נשרפו והם נאלצו לעזוב את הקיבוץ אותו הקימו במו ידם. בתחילה הם פונו לבתי מלון או למשפחותיהם, ובהמשך לדירוג מוגן או לאתרי זמניים של הקיבוץ. רק מקצתם חזרו לקיבוץ.

החשיפה לטראומה אישית ולאומית כל כך גדולה בזקנה המופלגת, המלווה לעתים בהידרדרות במצב הבריאות אך גם בתובנות חיים ובריאות מפותחת של המציאות, מעלה את השאלה כיצד הם מתמודדים עם הטראומה, בהתחשב בכך שגם קהילתם נפגעה והחוויה הטראומטית טרם הסתיימה. האם הם מגלים חוסן נפשי המתבטא במתן משמעות לחיים, מעורבות ופעילות קהילתית ומשפחתית ושימוש באסטרטגיות התמודדות חיוביות לשיקום האישי והקהילתי? או שמא הם מגלים פגיעות אישית וחברתית, בשל מצב הבריאות והנפשי הירוד או בתחושת "הזקנה" שקפצה עליהם וחוסר וודאות האם הקיבוץ יוכל לדאוג להם, והאם יזכו לחזור לקיבוץ אם וכאשר יקום ומהו תפקידם בתקומתו מחדש.

ראיונות עומק נרטיביים בקרב 20 חברי קיבוץ וותיקים (75-91), המתגוררים באתרים השונים, נערכו כשנה ושלושה חודשים מהאירוע. ממצאי המחקר מלמדים כי המרואיינים מכינים חוסן לצד פגיעות. חלקם מסתגלים למצבם הארעי בעיר הגדולה, בדירוג המוגן או במקום אחר, מגדירים מחדש את המונח בית וקהילה. אחרים לוקחים חלק פעיל בבניין הקיבוץ ובתרומה לקהילה מרגישים מחויבות לספר את סיפור הניצולים מהקיבוץ, אולם אינם בטוחים שיחיו בו. תחושת הארעיות והלימינליות מערערת לעתים את רווחתם, וחוסר הוודאות והכאב מחלחלים פנימה במיוחד שכל החטופים טרם חזרו. אולם רוחם לא נופלת, כדברי חברת הקיבוץ בת ה-91, המשרישה את אחיזתה בדירוג מוגן במרכז הארץ ולא תחזור לגור בקיבוץ שהייתה ממייסדיו ואף לא תחזור לדירוג הזמני בו שוהים יתר החברים שאינו מותאם לצרכיה - "הקיבוץ זה הבית אבל אם אני רוצה להמשיך לחיות אני חייבת להתאקלם!"

ענת מרלא | זכרון והנצחה כמחוללי זהות קיבוצית

הנצחה, כפי שטוענת ויניצקי-סרוסי, מהווה מראה שבאמצעותה ניתן ללמוד רבות על חברה ולשאוב תובנות אודות "המבנה העמוק שמתוכו ארוג המרקם החברתי" (Vinitzky-Seroussi, 2009, p.5)¹, וכך, על ידי התבוננות וניתוח של מרכיביה – סוכני הזיכרון, הזמן, המרחב והנרטיב, מתאפשרת הבנה של תופעות ודינמיקות חברתיות רחבות. מרחב הזיכרון של השבעה באוקטובר בנגב המערבי הוא בבחינת מארג רב-ממדי ורב-שכבתי של סוכני זיכרון, נרטיבים קיימים ומתהווים, תפיסות פוליטיות, אתרים פיזיים הטעונים במשמעות – היסטורית וחדשה, משאבים ואינטרסים – ההולך ומתפתח מתוך המשקפים וההשפעות ההדדיות בין כל אלה על ציר הזמן.

תהליכי ההנצחה המתהווים משקפים הן את המתרחש בחברה הישראלית, הן את המתרחש בתוך קהילות הזיכרון השונות והן את הדיאלוג ויחסי הגומלין ביניהן. הרצאה זו תתמקד בהתפתחותם של מרחבי ההנצחה הפיזיים בקיבוצים בנגב המערבי לאחר השבעה באוקטובר, ובפרט בשלושה צירים המבטאים ומעצבים את הזהות המקומית: תפיסת המרחב, תפיסת התהליך ותפיסת הנרטיב. אעסוק בדילמות, במתחים ובאתגרים עימם מתמודדות הקהילות, מתוך כך אבקש להציע תובנות כלליות ורלוונטיות אודות הקשר שבין הנצחה, זיכרון וזהות בקהילות קיבוציות בפרט, ובמרחב הישראלי בכלל.

¹. Vinitzky-Seroussi, V. (2009). Yitzhak Rabin's assassination and the dilemmas of commemoration (1st ed.). SUNY Press.

ד"ר נימי לנגר | אושר וחוסן בקיבוץ בראי החקיקה

במחקר דוקטורט שסיימתי לאחרונה עסקתי בהפנמת מדעי האושר בחקיקה פנימית וחיצונית הרלוונטית לקיבוץ. בחנתי את התייחסות המשפט לקהילה לאורך ההיסטוריה ועד ימינו אנו, ובייחוד את מקומו של החוק בקיבוץ המתחדש. מתוך כך אני מציע ומגדיר את הצורך בחיזוק משפט הקהילה.

האושר, המוגדר כתחושת היחיד של סיפוק מחייו, קשור בקשר הדוק לקהילה הסובבת אותו ולמשפט המכתיב את חייו. האושר הקהילתי והפרטי נשענים על עמודי תווך. בהרצאה יוצג מודל מותאם לחיים בקיבוץ, גם בעת התמודדות עם טראומה ושבר. עמודי תווך אלה כוללים:

- חיזוק יחסים בין-אישיים במרחב הקהילתי והגדרת אמנה.
- חוסן נפשי ופיזי ותכנון המרחב המאפשר שיפורים ברגשות החיוביים, יחסים בין אישיים, תחושת הבטחון והגברת תחושת המסוגלות של היחיד והקהילה;
- מיקוד בתכונות החוזק של היחיד ושיתופו הפעיל;
- משמעות מעבר ל"אני" ולגבולות הקהילה המצומצמת;
- רוחניות המבוססת על מורשת יהודית, דמוקרטית וסוציאליסטית, כבסיס לסולידריות, הכרת תודה, אהבה ותקווה.
- אמון: באחר, בהנהלות ובמנהלים – תוך שינוי השיח מהקשר חוזי ותאגידי מנוכר לשיח יוצר קשר בין אנשים, בין החברים למוסדות ובין הקיבוץ למדינה.
- פתרון מהיר של סכסוכים ויצירת מרחב משפטי המקטין את התפרצותם, לרבות במרחבים וירטואליים ותתי-קהילה.

תמיכה בעמודי תווך אלו דורשת התייחסות חדשה למשפט בקיבוץ המתחדש. הוראות המשפט הקיבוצי יצבעו בגוונים חדשים של משפט הקהילה אשר יתווספו לצבע המשפטי הקיים, האפור והמנוכר, שבין המשפט הפרטי למשפט הציבורי.

מתוך השבר יש לנו הזדמנות לחשוב מחדש על המשפט שלנו לא ככלי של היחיד בחברה מנוכרת, אלא כמרחב המבוסס על יחסים אנושיים. החיים לא כפקעת חוזים תאגידית אלא חיים באמנה שכל אחד מאיתנו שותף לה ונושא בלבבו.

רוח הקהילה הקיבוצית בעקבות השבעה באוקטובר

יו"ר: נטע שפירא

פרופ' מיכל פלגי, אליאט אורחן | דילמות של צדק בקיבוץ מפונה וקיבוץ מארח בעת מלחמה

בעקבות התקפות חמאס ב-7 באוקטובר 2023, נאלצו קהילות קיבוציות רבות להתפנות. הדבר חייב הן את התושבים המפונים והן את הקהילות המארחות אותם להסתגל למצבים חסרי תקדים.

בחקר מקרה שערכנו בשנים 2023-2024, ראינו שבעה עשר נושאי משרה וחברים מן השורה בשני הקיבוצים, נותחו דפי המידע השבועיים שפורסמו באתר האינטרנט של כל קיבוץ וכן מאמרים וראיונות מהעיתונות ומכלי תקשורת אחרים. המחקר חשף את דילמות הצדק שהתעוררו הן בקיבוץ המפונה והן בקיבוץ המארח בתחילת האירוח והן בהמשכו. הממצא המרכזי מצביע על כך שבעת משבר קהילתי קבלת החלטות יכולה לגרום לתחושה של קיפוח וחוסר צדק הן מההחלטות והן מדרך קבלתן. אתגרי הצדק שהתגלו במחקר זה איתם שתי הקהילות היו צריכות להתמודד היו: צדק חלוקתי וצדק סביבתי בהקצאת דיו; צדק פרוצדורלי בדרך קבלת ההחלטות הקהילתיות; וצדק בין-אישי בפרקטיקות התקשורת שהונהגו בעת המשבר בין הנהלות הקהילות לחבריהן. אתגרים אלה השפיעו באופן משמעותי על שתי הקהילות, והאירו לא רק את הדינמיקה המורכבת של פינוי בעת חירום והשתלבות של קהילה בתוך קהילה אחרת, אלא גם את האסטרטגיות של התמודדות עם הקשיים המאפשרות ניווט מוצלח במשברים כאלה.

ד"ר שלמה גץ, חנה גולדמבר | חוסן קהילה ויכולת התאוששות של קיבוצים מפונים בגבול הצפון.

הפינוי של הישובים בגבול לבנון יצר מצב חדש. זו הפעם הראשונה שישובים נעקרים ממקומם לתקופת זמן ארוכה, כאשר המידה בה יוכלו לשוב ולתפקד כישוב במקום המקורי אינה ידועה. אנו מזהים כמה שלבים בפינוי: השלב הראשון הוא פנוי מהיר, בהוראת המדינה או באופן עצמי. בישובים קטנים המגמה היא לפנות את כל התושבים יחד ולאחר מכן. בקיבוצים חלק מהפינויים היו לבתי מלון, ובמקרים אחרים לקיבוצים קולטים. השלב השני מתאפיין בפיזור הקהילה. חלק מהמפונים עוברים למקום זמני – קבוע, לרוב בדירות שכורות, או חוזרים לקיבוץ. השלב השלישי הוא החזרה לישוב הקבע. במהלך התקופה זו הקיבוץ צריך לשמר את הקהילה ולייצב אותה לקראת חזרה למקום הקבע.

מטרת המחקר המוצג היא לבדוק את חוסן הקהילה בישובים המפונים ואת המידה בה החוסן יכול לנבא את ההתאוששות לאחר החזרה הביתה. לצורך זה נבדקו שבעה קיבוצים מפונים. במאי – יוני 2024 הופץ שאלון עליו השיבו מעל 500 משתתפים. שנה לאחר מכן, באביב 2025, לאחר שהותר לקיבוצים לחזור לביתם נשלח שוב שאלון לאותם קיבוצים, עליהם השיבו 320. השלב הבא – בדיקת ההתאוששות הממשית – יערך בשנה הבאה. נבדקו בישובים את החוסן הקהילתי כפי שתופסים אותו המשיבים לפני הפינוי, בזמן הפינוי ולאחר החזרה לקיבוץ. נבדקו העמדות ביחס לתפקוד מוסדות הישוב והיחסים החברתיים בין חברי הקהילה. כמו כן נבדקה הנכונות לפעילות פרו חברתית, השיקולים לחזור, הערכה של תקופת השהות מחוץ לישוב. הממצאים העיקריים מראים על תנועה קלה בחוסן הקהילה ובנכונות לפעול בין התקופות.

ד"ר דורון נדיב, ד"ר יובל אשוש, ד"ר תמר לזר, אליאט אורחן | רוח הקהילה, ומנהיגותה של גבורה,

הקיבוץ בעיר הסואנת

בעקבות התקפת ה-7 באוקטובר וההפגזות של חיזבאללה מלבנון, פונו עשרות קהילות כפריות ועירוניות הן בדרום והן בצפון הארץ. תוך ימים ספורים הפכו 253,000 ישראלים ל"פליטים" בארצם (המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2024). <https://www.inss.org.il/he/publication/evacuation>). קיבוץ גבורה הסמוך לרצועת עזה, הוא אחד הקיבוצים שאוכלוסייתו של 450 תושבים חוותה את הטראומה של ה-7 באוקטובר 2023. לאחר פינוי ראשון במלון באילת, עבר הקיבוץ כולו לאחר חודשיים לשני מגדלים בתל אביב. כיצד חווים תושבי ג' את מצבם כעקורים? כיצד מסתגלת קהילה כפרית לתנאי סביבה עירונית? לאחר מספר חודשים בתל אביב, מה נותר מרוח הקהילה, הסולידריות והלכידות החברתית המאפיינות בדרך כלל קיבוץ? כיצד חווים תושבי ג' את מסעם ומעריכים את קהילתם? האם החוויה שלהם משקפת תהליך של חוסן? הצגתנו תענה על שאלות אלה בהתבסס על סדרת ראיונות שנערכו עם חברי הקיבוץ, תצפיות וסקר שבוצעו במהלך קיץ 2024.

"ספרים רבות, ספרים": ספרים שיצאו ע"י חברי הפורום

יו"ר: ד"ר אלון גן

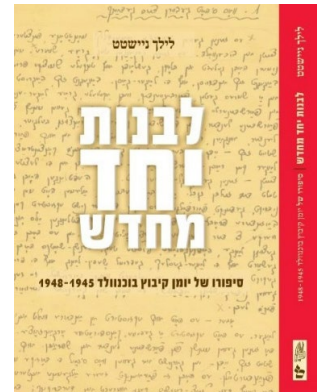
בראשית המושב, נציג בקצרה את הספרים שיצאו לאחרונה על ידי חוקרי הפורום ולאחר מכן נתמקד בהצגת הספרים הבאים:

ד"ר לילך נישטט | לבנות יחד מחדש: סיפורו של יומן קיבוץ בוכנוולד

ב-3 ביוני 1945 עזבה קבוצה של ששה-עשר ניצולים את מחנה הריכוז בוכנוולד עם חלום משותף: להקים קיבוץ בארץ ישראל. הם קראו לעצמם 'קיבוץ בוכנוולד' ועברו להכשרה בחווה חקלאית בגרמניה. הקבוצה הלכה וגדלה, חבריה העפילו בהדרגה לישראל, וביוני 1948 הקימו את קיבוץ נצר סרני.

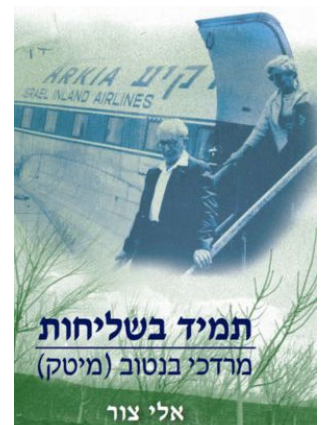
חברי הקבוצה ניהלו יומן משותף, תחילה ביידיש ובהמשך בעברית. בלשון פיוטית, בהומור ובכנות נדירה, תיעדו ביומן את חייהם, חלומותיהם והתלבטויותיהם בתהליך השיקום והבנייה מחדש. שמונים שנה לאחר כתיבתו, היומן רואה כאן אור לראשונה כחטיבה שלמה.

ד"ר לילך נישטט ערכה את המהדורה, הוסיפה מבואות, הערות היסטוריות וקריאות ספרותיות, המעניקות ליומן פרספקטיבה עכשווית ומדגישות את חשיבות הכתיבה הקולקטיבית כמעשה של תיקון, תקווה וערבות הדדית - אז וגם היום, כשקהילות שיתופיות רבות מתמודדות עם שיקום לאחר טראומה.

פרופ' אלי צור | תמיד בשליחות: מרדכי בנטוב

בהספד אותו נשא יעקב חזן מעל קברו של מיטק, הוא מרדכי בנטוב, ידידו משחר נעוריהם, העלה המספיד את האניגמה שליוותה את בנטוב כל ימי חייו: המתח המתמיד בין היותו הנציג המובהק של הקולקטיב שהיה ממייסדיו, תנועת השומר הצעיר, לבין הקנאות לאנדיבידואליזם הפרטי של עצמו. במשך כל חייו הבוגרים היה בנטוב שליחה של התנועה לכל הגופים בהם הייתה תנועת השומר הצעיר שותפה. ובמקביל הביסוס האידיאולוגי לפעילותו היה אחר, שונה מן המקובל בהנהגת התנועה. הדימוי העצמי של תנועתו "החתיירה נגד הזרם" נשא בנטוב כנס במשך כל שנות פעילותו. עוד טרם עלייתו ארץ ישראל בשבילו לא הייתה ארץ אבות, אלא מרחב לבניית חברה עתידית. מאז שליחותו בארה"ב, בנטוב ראה במנגנון של הניו דיל שיטה המועדפת עליו, ובכך דחה דגמים אחרים, כולל זה הסובייטי, שהיה כה אהוד על הנהגת תנועתו. הוא ניסה ליישם את הדגם הרזולוטי גם בהיותו שר בממשלה הזמנית. השוני בינו לבין כל המרכיבים האחרים של תנועת העבודה בא לביטוי הקיצוני ביותר ברעיון המשטר הדו-לאומי בארץ ישראל. בעוד כל המרכיבים האחרים בתנועת הפועלים קידשו את השימוש בכוח עברי כדרך להגשמת יעדי הציונות, העלה בנטוב רעיון שנועד למנוע שימוש בכוח וליצור מצב שבו היהודים והערבים מגשימים את ציפיותיהם ועושים זאת בדרך של הסכמה. כללית דרכו של בנטוב הייתה הדרך בה לא בחרה התנועה הציונית, והיום, תוך כדי מלחמת, נצח עולה שאלת הכפירה, מה היה קורה לו בחרה הציונות בדרכו. השנה עברו ארבעים שנים מאז מותו והדילמות הלא פתורות שעמדו לפני בנטוב, עדיין מצפות למענה.

ד"ר כפיר תאומים פרנקל | אדום עולה, אדום יורד: כיצד נעלמו משחקי הפועל

אירועים המשלבים תחרויות במגוון ענפי ספורט הפכו לתופעה תרבותית וחברתית במאה העשרים. הם איחדו משתתפים וצופים סביב בסיס לאומי, מעמדי או אתני, ומכאן הצלחתם. בארץ היו כינוסי "הפועל" אירוע מסוג זה. הספר אדום עולה, אדום יורד – כיצד נעלמו כינוסי משחקי "הפועל" מציג את קורותיהם של חמישה עשר כינוסים שהתקיימו בין השנים 1928–1995.

כינוס "הפועל" הראשון נערך ב־1928 כאמצעי תרבותי להפצת עקרונות הסוציאליזם ולגיוס תומכים לתנועת העבודה. עם השנים, בשל שיקולים פוליטיים ואחרים, נדחקו עקרונות אלה ובמקומם הובלטו הלאומיות והממלכתיות. בהתאם לכך השתנו כני הכינוסים והמטרות שעמדו מאחוריהם. מטרות אלו התפוגגו במחצית שנות התשעים, המסורת הסתיימה, ומפעל הספורט, שזכה עשרות שנים לפופולריות, נדון לשכחה. הספר עוקב אחר תהליך השינוי בעקבות שינוי המטרות והיחלשות ההזדהות עם תנועת העבודה.

כבר בתקופת המנדט, במקביל לכינוסי "הפועל" נערכו משחקי המכביה, המתקיימים עד היום. הספר אינו עוסק בהם, אך דן בשלוש שאלות: מדוע ספורטאי "הפועל" לא השתתפו במכביות בתקופת המנדט? באילו תנאים השתתפו לאחר קום המדינה? ומדוע לא אוחדו הכינוסים והמכביות לאירוע אחד?

ד"ר כפיר תאומים - פרנקל הוא חוקר בין־תחומי העוסק בתולדות החינוך, הספורט ותנועת העבודה בשנים שלפני קום המדינה ובעשורים הראשונים לקיומה.

"אף על פי כן": מברנר וגורדון ועד ימינו

מוקי צור

"אף על פי כן" היא סיסמא שנטבעה על ידי יוסף חיים ברנר. הוא לא היה חזאי אלא נביא. חש את החורבן המתקרב. ב-1905 נקט את המספר ששה מיליון. התחזית האפוקליפטית אמנם לא יכלה לנבא את מה שקרה אך כן את התביעה לשינוי ליצירה של אף על פי כן. התקיים דיאלוג בשאלת הייאוש בין גורדון לברנר דיאלוג שנמשך גם אחרי מותם במשך השנים. אך על פי כן היתה סיסמא שליוותה את היצירה החלוצית בתהומותיה ואנו זקוקים לה עתה לא כאופטימיות נבובה, אלא כהתמודדות על פניו של המפעל הציוני והחברה הישראלית.

קהילות עקורות, קהילות משתקמות: תקומה קיבוצית

יו"ר: פרופ' אביבה חלמיש

ד"ר יהל קורלנדר, ד"ר אלכס זינברג, פרופ' זאביק גרינברג | עסקים קטנים בקיבוצים במבחן המלחמה:

הישרדות והתמודדות בתקופה של אי-ודאות

צפון ישראל נמצא תחת מתקפה מאז השמונה באוקטובר 2023 ותושביו, יהודים וערבים, בערים מושבים וקיבוצים משלמים את המחיר. בין תושבי הגליל ישנם גם בעלי עסקים עצמאיים דוגמאת יזמויות עסקיות בקיבוצים, שהמלחמה ואצל רבים מהם גם הפינוי מאלצים אותם להתמודד עם מציאות חדשה בכל הקשור לתפעול ושרידות עסקיהם. הספרות מציעה שתי גישות מרכזיות להתמודדות של עסקים קטנים עם מצבי משבר ומלחמה: הראשונה, גורסת כי עסקים קטנים מושפעים באופן משמעותי יותר ממשברים ביטחוניים, בהשוואה לעסקים בינוניים וגדולים. זאת מאחר שהנטל של ניהול, ייצור ומכירות נופל על מספר קטן של אנשים, ולעיתים על בעל העסק לבדו. מנגד, הגישה השנייה טוענת, שדווקא גודלם הקטן של העסקים מקנה להם גמישות גבוהה יותר להתמודדות עם מצבי משבר, כיוון שהם מסוגלים לשנות את אסטרטגיית הייצור והמכירה שלהם במהירות, ולהתאים את עצמם למציאות

החדשה בצורה יצרית ויעילה יותר. במחקר זה, נבחנו פרקטיקות הפעילות וההשרדות של עסקים קטנים בקיבוצים ויישובים אחרים בצפון הארץ במתודולוגיה משולבת שהקיפה כשלוש מאות נבדקים. ממצאי המחקר הראשוניים מצביעים על כך שרבים מהעסקים הקטנים, ובפרט עסקים של אדם אחד (Self employee), חזרו לפעילות בתוך תקופה של חודשיים עד שלושה חודשים לאחר פרוץ המלחמה. עסקים רבים אלו משתייכים לדור החדש של עסקים הן בקרב הערבים והן בקרב יהודים והם כחות תלויי מיקום, ומצליחים לפעול הודות להסתגלות הנובעת מאופי העסק, יכולתו לפעול ממקומות שונים, ומהעמדות של בעליו כלפי שינויים והתאמת העסק למציאות המשתנה. ממצא מעניין נוסף הראה כי התמודדות העבר עם משבר הקורונה לימד את בעלי עסקים לשרוד במצבי אי וודאות. ממצאי המחקר מלמדים מהם המשתנים התורמים ליכולת ההתאוששות של יזמים ובעלי עסקים קטנים במציאות המורכבת של הגליל והגולן בשנה האחרונה. ככאלה הם יכולים לנבא את התאוששות איזור במלחמה בעתיד.

ד"ר אורלי גנני-דגן, פרופ' זאביק גרינברג, פרופ' ענת קדרון | חיים על הגבול: פינוי והשארות, שיבה

והיעדר שיבה בקיבוצי הצפון והדרום

אירועי 7.10 ומלחמת "חרבות ברזל" ערערו את יסודות חיי הקהילה בקיבוצים הסמוכים לגבולות הצפון (גבול לבנון) והדרום (גבול עזה). הם יצרו מציאות לימנילית של חציית גבולות בין בית למקלט, בין פרט לקהילה, ובין שגרה לחירום. ההרצאה מציגה ממצאי מחקר אמפירי רחב היקף שנערך בקרב קיבוצים משני הגבולות, ומתמקד בחוויית הפינוי ובתהליכי מיצוב מחדש של המשפחה והקהילה בעיתות חירום. הממצאים מלמדים כי בעוד המענים המוסדיים נותרו מוגבלים ומעורפלים, המשפחה שימשה כגורם מתווך מרכזי בין צורכי הפרט לבין צורכי הקהילה. בתוך העמימות צמחו פרקטיקות קהילתיות חדשניות, שחזקו את החוסן החברתי אך גם חשפו מתחים חדשים בין יחסי מרכז-פריפריה ובין צורכי המשפחה לבין צורכי הקולקטיב. ההרצאה מתייחסת לשלב עבר, שבו חלק מן הקהילות שבו לבתיהן בעוד אחרות נותרו במציאות של פיזור מתמשך. היא בוחנת כיצד הכרעות השיבה או ההימנעות ממנה מעצבות את המשך הזהות הקהילתית, את מערכות היחסים הפנימיות ואת עתיד חיי הקיבוצים לאורך גבולות הצפון והדרום. באמצעות ממצאים אלה ניתן להצביע על האופן שבו קיבוצי הגבול מגדירים מחדש את חייהם, זהותם ודרכי התמודדותם בשעת משבר מתמשך.

ד"ר אלון פאוקר | מקומו של הקיבוץ בבניית הבית הציוני השני

הציונות ייחודית מבין התנועות הלאומיות בכך שביקשה להקים את מדינת הלאום שלה בטריטוריה בה לא חי העם שעבורו ואיתו ביקשה להקים את המדינה – העם היהודי. הדבר דרש התארגנות מיוחדת ואנרגיות יוצאות דופן שהשפיעו על התפתחות הפרויקט הציוני, על תולדות מדינת ישראל ובתוך כך על צמיחתו של הקיבוץ כסמל וכמכשיר ציוני בולט. בתהליכים מורכבים, האנרגיות הייחודיות שנדרשו להקמת המדינה ולייצובה הפכו להיות חלק מהגורמים לטבח השבעה באוקטובר, תוך שהציונות משנה את פניה והקיבוץ יורד מגדולתו. בהרצאה אתאר התפתחויות אלו בקווים כלליים כדי להסביר מדוע אסון ה-7 באוקטובר – האסון הגדול ביותר בתולדות המדינה והקשה ביותר של הציונות בארץ – לא היה מקרי ומדינת ישראל כמו צעדה לקראתו.

על בסיס התיאור הזה, חלקה השני של ההרצאה ינתח את הנגזרות ההיסטוריות מהטבח וקווי ההתפתחות האפשריים של המדינה בעקבותיו. אטען שהטבח הוא בבחינת חורבן הבית הציוני הראשון הגוזר את הקווים האפשריים לתקומת הבית הציוני השני בעקבותיו. אעמוד על מגמות ההיפוך המרכזיות ההכרחיות ואפשרויות לשם כך, תוך ניתוח היסטורי משווה של לפני ואחרי (ואף בעקבות).

בתוך כך, ניתן להעריך שהמשבר הקשה הוא גם הזדמנות לזקק מתוך תולדות הציונות מרכיבים מחזקים שעיצבו אקטואלי שלהם יכול להיות חלק מתהליכי השיקום. כאן יתבלט מקומו האפשרי של הקיבוץ הן כסמל ציוני בולט, הן כצורת היישוב שנפגעה ביותר בטבח ובמלחמה בעקבותיו והן, ומתוך כך, במרכיבים שביכולתו להציע לטובת תהליכי השיקום של ישראל מהאסון. אטען שאם יצליח פוטנציאל השיקום להתממש, יהיה זה על בסיס תהליכים בעלי משמעות לקיבוץ, לתנועה הקיבוצית ולמדינה גם יחד.

שלא כמקובל, אשלב ניתוח היסטורי עם חוויות ותובנות אישיות כשורד הטבח.

חוסן וסולידריות קיבוצית ובינקיבוצית

יו"ר: פרופ' מאיר חזן

פרופ' זאביק גרינבוג, פרופ' סיביל היילבורן | מעורבות הדדית: קווים לדמותה של התעוררות ערכית וחברתית

בשבת השבעה באוקטובר, כבר בשעות הבקר המוקדמות, התכנסה ישיבה בהולה של מזכירות הקיבוץ משמר העמק, הוחלט על פינוי הנעורים מבניין השומריה ההיסטורי והכנתו לקליטת חברי נחל עוז. מאז ולאורך מעל לשנה וחצי התקיימו אלפי אירועי התנדבות ונתינה ללא מטרת רווח למכוננים מבתיהם ולחקלאים שנשארו ללא פועלים. ממצאי מחקרנו, שיהיו בסיס להרצאה, מלמדים כי קיימות שלוש רמות של סולידריות: סולידריות בין-אישית ותוך קיבוצית, בין-קיבוצית, ובין קיבוצים למי שאינם קיבוצים ונזקקו לעזרה ולתמיכה. ברמה האנכית, בולטת התנועה הקיבוצית במערך התמיכה שסיפקה כבר מהיום הראשון במגוון תחומים ומרחבי פעילות. באמצעות המסגרת התיאורטית של דה ביר וקוסטר (2009), אנו מזהים מעבר ממעשים אלטרואיסטיים ראשוניים ופרקטיקות מאורגנות החוזרות על עצמן והמתיישרות עם מטרות חברתיות וכלכליות רחבות יותר.

חשיבה מעמיקה יותר על הממצאים מלמדת על משמעותם של ערכים תנועתיים, אידיאליים וחינוך ארוך שנים שעיקרם ערכות הדדית ואת משמעותם בימים רעים וקשים. אנו למדים על משמעות הטמעת ערכים של שותפות ומחויבות, ההדדיות, זו שנדמה היה לנו שנעלמה בארבעת העשורים האחרונים, בעידן ההפרטה והחשיבה הכלכלית, ושהעלתה אבק ונשכחה.

נבקש לטעון שרוח הערבות ההדדית עדיין קיימת, הערכים ההיסטוריים שעליהם נבנו הקיבוצים בעבר, ואותם הם טיפחו במשך עשרות שנים, עלו וצמחו באחת בהתעורר הצורך, בעת המשבר הגדול והאסון. מכאן שאורח החיים האידיאלי והערכים על פיהם פעלו הקיבוצים לא נגוזו, הם חיים וקיימים ולאורם פועלים הקיבוצים המבצעים כעין תחיה מחודשת של הערכים והמשמעות התפקודית, חברתית, ואף מדינתית שלהם. כל לאה מעלים שאלות על משמעות התנועה בימי שגרה ובימי משבר ויותר מכך קוראים לפעולה להעצמת הערכים ואף להעתקתם למרחבים נוספים בחברה הישראלית במציאות המורכבת בה היא פועלת בימים אלה.

ד"ר אלון גן | "אף על פי כן" - "מתוך עולמות שבורים היא צומחת" - מיזם הנגב המערבי והגליל

החל מראשית פעילותם, ביקשו מכוני המחקר הקבוצים (יד טבנקין, יד יערי והמכון לחקר הקיבוץ באונ' חיפה) להתחקות אחר מאפייני היסוד של "הסיפור הקיבוצי".

מחדל/טבח השבעה באוקטובר הציב בפני מכוני המחקר, קושי ואתגר: כיצד והאם ניתן להקנות הד, מבע וניב להוויה של "שכול וכישלון", למציאות מטלטלת של כאב, חורבן, כעס והלם של קהילות עקורים ופליטים. כתוצאה מכך הוקם "מיזם הנגב והגליל"2 ומכוני המחקר, החלו לקיים מגוון נרחב של פעילויות שביקשו לתעד ולתאר כיצד מתמודדים הקיבוצים עם כל משבריה וגליה של המציאות המטלטלת בתוכה הם מנסים לנתב דרך. במהלך תקופה זו קיימנו עשרות שיחות, מפגשים, סיורים וכנסים דרכם ביקשנו לעסוק בהמשגת המאפיינים, הדילמות, ודרכי ההתמודדות של הקיבוצים עם "הספירה" החדשה שהחלה לאחר השבעה באוקטובר. המפגשים היו כואבים, טעונים, ומעשירים. מפגשים בהם בלט הערבוב בין אמונה לספק, בין רגעי יאוש לניצוצות תקווה. מתוך תהומות היגון, השכול, הכאב והזעם, נחשפנו לאנשים עם כוחות מעוררי השראה שבחרו להמשיך לקיים קיבוץ, להמשיך לקיים קהילה, להמשיך את "הרוח הקיבוצית", גם בשעה שהם עקורים מביתם. חלק קטן מתוך התובנות והנושאים שעלו במסגרת הפעילות של מיזם הנגב והגליל, נבקש להציג בהרצאה זו.

2. להכרות עם הפעילויות המגוונות של "מיזם הנגב המערבי והגליל", מומלץ לבקר באתר המיזם:

<https://www.kibbutz-story.com>

